

**ВЫВУЧЭННЕ ЗВЫШФРАЗАВЫХ АДЗІНСТВАЎ
У БЕЛАРУСКАЙ ЛІНГВІСТЫЦЫ
Ў КАНЦЫ ХХ – ПАЧАТКУ ХХІ СТАГОДДЗЯ**

В.М. Шаршнёва (кафедра агульнага і славянскага мовазнаўства)

У апошнія дзесяцігоддзі ўвага даследчыкаў усё актыўней засяроджваецца на існаванні адзінак, большых за ЗФА і меншых за тэкст. Такія адзінкі атрымалі назву выказванняў; кампанентаў тэксту; блокаў інфармацыі; фрагментаў. Шматпланавы падыход да наяўнасці такіх адзінак зусім не выступае як паказчык завяршэння аналізу ЗФА. Наадварот, суіснаванне розных тэрмінаў у дачыненні да ЗФА і складанага сінтаксічнага цэлага (ССЦ), імкненне да ўзаемазамыняльнасці гэтых паняццяў, неаднастайны падыход да тлумачэння спецыфічных паводле структуры перыядаў, магчымасць аналізу абзаца як стылістычна-семантычнай катэгорыі, – усё гэта гаворыць пра тое, што праблема вылучэння і асэнсавання ЗФА застаецца надзённай.

Неакрэсленасць статусу ЗФА адчуваецца і ў беларускай лінгвістыцы. Такая неаднастайнасць, як і ў расійскім мовазнаўстве, ідзе нібы ў двух напрамках: лінгвістычны статус і лінгвістычная ацэнка ЗФА як тэкставых адзінак. Г.Н. Клюсаў упершыню прапанаваў, акрамя традыцыйных азначэнняў абзаца як водступу ўправа і як часткі тэксту паміж двума абзацнымі водступамі, уключыць абзац у сістэму ЗФА, указваючы на тыповую сэнсава-структурную арганізацыю, у адпаведнасці з якой абзац уяўляецца

аб'яднаннем «некалькіх сказаў на аснове прадметна-тэматычнага адзінства» [1, с. 236]. У такім разуменні навуковец прызнае абзац «асобай тэкстава-сінтаксічнай звышсказавай адзінкай, вартай спецыяльнага вывучэння» [1, с. 236]. Даследаванне абзаца Г.Н. Ключаў прапануе праводзіць паралельна са сказам, таму сцвярджае звышсказавыя (а не звышфразавыя) уласцівасці адзначанай адзінкі. Даследчык уключае абзац у сістэму знакаў прыпынку, падкрэсліваючы яго спецыфічную інтанацыйную аформленасць.

П.П. Шуба сцвярджае функцыянаванне асобных стылістычна-граматычных катэгорый – перыядаў і адносіць да іх «граматычна розныя канструкцыі: складаназлучаныя, бяззлучнікавыя і складаназалежныя сказы розных тыпаў, якія аб'ядноўваюцца аднолькавым характарам інтанацыйнага малюнка і сходнасцю структуры асобных састаўных частак» [2, с. 307]. Пацвярджаючы стылістычна-сінтаксічны характар перыядычных адзінак, даследчык, аднак, не канцэнтруе ўвагу на іх тэкстуальных уласцівасцях і не раскрывае іх звышсказавы характар.

Л.І. Бурак атаясамлівае паняцце ССЦ і ЗФА, характарызуючы ССЦ як структурна-семантычную полікамунікацыйную адзінку, «што ствараецца са спалучэння асобных сказаў, якія знаходзяцца ў пэўных суадносінах паміж сабой і сумесна ўтвараюць семантычнае, структурнае і інтанацыйнае адзінства» [3, с. 30]. Даследчык лічыць ССЦ мінімальнай адзінкай звязнага тэксту, «у арганізацыі якой прымаюць удзел самастойныя сказы або іх функцыянальныя аналагі» [4, с. 299]. Паралельна з тэрмінам “звышфразнае адзінства” Л.І. Бурак прапануе дублетны – «звышсказавое адзінства», не ўказваючы, аднак, адрознення ў сутнасці акрэсленых паняццяў. Акрамя ССЦ, адзінкай звязнай мовы мовазнаўца называе абзац, сцвярджаючы, што адзначаныя будаўнічыя элементы тэксту адрозніваюцца сваім прызначэннем і спосабамі арганізацыі: у адрозненне ад звышсказавага адзінства абзацу ўласціва кампазіцыйна-стылістычная характарыстыка. Л.І. Бурак не ўключае перыяд у сістэму ЗФА і адносіць да сказаў камбінаванай будовы, якія адрозніваюцца аднатыпнай будовай сваіх частак, аднатыпным нарастаннем і спадам інтанацыі [4, с. 291].

Л.В. Жураўская атаясамлівае паняцце ЗФА і ССЦ. Такое абстрагаванне ад іншых ЗФА (перыядаў і абзацаў), з аднаго боку, дае магчымасць даць якасную характарыстыку структурных, семантычных, граматычных, лексічных і стылістычных сродкаў сувязі сказаў у ЗФА і ЗФА ў структуры беларускіх фальклорных тэкстаў. З другога боку, даследчыца пакідае па-за ўвагай асаблівасці функцыянавання ў тэксце абзаца і перыяду, што адыгрывае немалаважную ролю ў арганізацыі ССЦ. Аднак Л.В. Жураўская прапануе ўспрымаць яе погляд толькі як «адну са спроб распрацоўкі складанай шматаспектнай праблемы, якая патрабуе цэлага шэрага даследаванняў» [5, с. 21].

У сваю чаргу М.Я. Цікоцкі лічыць ЗФА паняццем больш шырокім і ўключае ў яго абзац, ССЦ (прычым адначасова выкарыстоўвае, як і Р.Я. Салганік, тэрмін «празаічная страфа») і фрагмент. Пры гэтым даследчык характарызуе абзац і празаічную страфу як адзінкі розных моўных узроўняў, робячы агаворку аб іх магчымым супадзенні: «Абзац – семантыка-стылістычная катэгорыя, якая не мае сваёй спецыфічнай граматычнай формы. Празаічная страфа – катэгорыя стылістычнага сінтаксісу, уяўляе сабою спалучэнне некалькіх сказаў у тэксце з мікратэмай у сваім аб'ёме. Абзац можа супадаць з празаічнай страфой; у адным абзацы могуць аказацца два або некалькі складаных цэлых; некалькі абзацаў могуць утвараць адно сінтаксічнае цэлае (страфу)» [6, с. 18]. М.Я. Цікоцкі разглядае перыяд па-за ЗФА як асаблівы прыём сінтаксічнай арганізацыі маўлення, асаблівую разнавіднасць складанага сказа, «які спалучае разгорнутае выкладанне тэмы з музычнасцю і рытмічнасцю сінтаксічнай будовы» [7, с. 215].

А.К. Юрэвіч адносіць перыяд і ЗФА да стылістычных рэсурсаў сінтаксісу і тлумачыць перыяд як вобразную замалёўку, карціну, разгорнутае разважанне, насычанае

складаным і глыбокім зместам. У перыяд даследчыца ўключае «складаны сказ з паралельнымі сінтаксічнымі канструкцыямі, якія маюць аднолькавы парадак слоў, аднолькавыя злучнікі, аднолькавыя часавыя формы дзеясловаў-выказнікаў» [8, с. 204]. Адзначаныя ўласцівасці, хоць і характарызуюць унутраную сутнасць паняцця, аднак не размяжоўваюць яго з іншымі ЗФА. Атаясамліваючы паняцці “звышфразовае адзінства”, «празаічная страфа», «складанае сінтаксічнае цэлае», што характарызуе іх як «пераходнае звязно паміж сказам і тэкстам» [8, с. 205], яна таксама ўказвае на важную ролю ЗФА ў сэнсавай, стылістычнай і інтанацыйнай арганізацыі тэксту, на залежнасць рытму твора ад характару ЗФА, на стылістычную абумоўленасць суадносінаў абзаца і ЗФА. А.М. Астапчук звяртае ўвагу на функцыянаванне ў якасці ЗФА будаўнічых канструкцый макратэксту – абзацаў. Канцэнтрацыя ўвагі на ўзаемадзеянне абзацаў у мініяцюрах Я. Брыля некалькі звужае стылістычную ацэнку абзаца, бо без ілюстрацыі інтэртэкстуальнасці не паказвае абзац як спецыфічны, індывідуальны сродак фарміравання стылю пісьменніка [9].

С.А. Алісіевіч прапануе грунтоўнае даследаванне структурных, сінтаксічных, інтанацыйных уласцівасцей перыяду, сцвярджае яго стылістычную і тэкстаўтваральную функцыю: «Перыяд – гэта сказ (просты ўскладнены ці складаны), які мае ўласцівыя толькі яму асаблівасці сінтаксічнай, рытміка-інтанацыйнай, гарманічнай арганізацыі і пунктуацыйнага афармлення, што вылучаюць яго ў своеасаблівую групу сінтаксічна-стылістычных канструкцый» [10, с. 13]. Даследчыца адносіць перыяд да спецыфічнай стылістычна-сінтаксічнай катэгорыі, аднак не ўказвае яго звышсказавы характар, разглядаючы асобна ад іншых звышсказавых адзінстваў. Таму нават пры ўказанні тэкстаўтваральнай ролі перыяд характарызуецца як вырваная з тэксту адзінка, пазбаўленая праспекцыйна-рэтраспекцыйнай суадноснасці з сумежнымі элементамі. Сцвярджаючы стылістычную значнасць названай катэгорыі, С.А. Алісіевіч не паказвае ролі перыяду ў фарміраванні ідыястылю.

Адзначаныя супярэчнасці падкрэсліваюць надзённасць праблемы вылучэння і асэнсавання ЗФА, асабліва ў дачыненні да беларускай лінгвістыкі, якая доўгі час адчувала ўплыў расійскага мовазнаўства і ў якой толькі ў апошні час назіраецца тэндэнцыя да манаграфічнага даследавання складаных формаў звязнай мовы без выразнай, аднак, суадноснасці з акрэсліваннем лінгвістычнага статусу прааналізаваных ЗФА (ССЦ, абзаца і перыяду). Праблемным застаецца вывучэнне прынцыпаў камбінавання рознага тыпу ССЦ у літаратурна-мастацкім тэксце як у параўнанні з тэкстамі іншага стылю, так і пры аналізе мастацкіх тэкстаў розных аўтараў. Даследаванне заканамернасцей спалучальнасці ССЦ, абзаца і перыяду, настойлівая, сістэматычная актывізацыя пэўнага ЗФА ў мастацкім творы на працягу ўсёй творчасці пісьменніка (або ў нейкі прамежак часу) дазваляе прасачыць не толькі фарміраванне светапогляду пісьменніка, але і станаўленне ідыястылю, прааналізаваць магчымасць аб’яднання ўласных адносінаў рэфэрэнта да выказваемай праблемы з жаданнем экспліцытнага або імпліцытнага ўзаемадзеяння з рэцыпіентам.

Літаратура

1. Ключаў, Г. Н. Асновы і нормы сучаснай беларускай пунктуацыі / Г. Н. Ключаў. – Гродна : ГрДУ імя Я. Купалы, 1993. – 268 с.
2. Современный русский язык: синтаксис: пунктуация: стилистика / под ред. П. П. Шубы. – 2-е изд., испр. и доп. – Минск : ООО «Плопресс», 1998. – Ч. 3. – 576 с.
3. Бурак, Л. І. Складанае сінтаксічнае цэлае ў паэме Я. Коласа “Новая зямля” / Л. І. Бурак // Веснік БДУ імя У. І. Леніна. – Сер. 4. – 1981. – № 2. – С. 30–34.
4. Бурак, Л. І. Далучэнне ў сучаснай беларускай мове / Л. І. Бурак. – Мінск : Выд-ва БДУ імя У. І. Леніна, 1975. – 256 с.
5. Жураўская, Л. В. Пра эліпіс сказаў у структуры звышфразавых адзінстваў / Л. В. Жураўская // Лінгвістычны аналіз тэкстаў : зборнік артыкулаў / Мінскі дзярж. пед. ін-т імя М. Горкага ; рэдкал.: Ф. М. Янкоўскі (адказ. рэд.) [і інш.]. – Мінск : МПП, 1978. – С. 48–55.

6. Цікоцкі, М. Я. Стылістыка тэксту / М. Я. Цікоцкі. – Мінск : Беларуская навука, 2002. – 223 с.
7. Цікоцкі, М. Я. Стылістыка беларускай мовы / М. Я. Цікоцкі. – 2-е выд. – Мінск : Універсітэцкае, 1995. – 294 с.
8. Юрэвіч, А. К. Стылістыка беларускай мовы / А. К. Юрэвіч. – Мінск : Вышэйшая школа, 1992. – 288 с.
9. Астапчук, А. М. Структурна-стылістычная арганізацыя мініяцюр Янкі Брыля і яе адлюстраванне ў рускіх перакладах : дыс. ... канд. філал. навук : 10.02.01, 10.02.02 / А. М. Астапчук. – Мінск : БДУ, 2002. – 110 с.
10. Алісіевіч, С. А. Пeryяд у сучаснай беларускай літаратурнай мове (структурна-стылістычная арганізацыя і стылістычная функцыя) : дыс. ... канд. філал. навук : 10.02.01; 10.02.02 / С. А. Алісіевіч. – Мінск : БДПУ імя М. Танка, 2005. – 110 с.

Электронный архив библиотеки МГУ имени А.А. Кулешова